

Darwinismista kielitieteessä

Esa Itkonen

Anna Rotkirch on esitellyt kiinnostavalla tavalla darwinistisen lähestymistavan mahdollisuuksia yhteiskuntatieteissä (Tieteessä tapahtuu 1/2004). Voisi olla aiheellista sanoa pari sanaa myös siitä, miltä tilanne näyttää tällä hetkellä kielitieteessä.

Historiallinen eli diakroninen kielitiede tutkii kielen muuttumista, ja kielitypologia tutkii maailman kielten eroja sekä sitä yhteistä viitekehystä, jonka 'sisällä' nämä erot esiintyvät (ks. Itkonen 2001). Viime aikoina historiallista kielitiedettä ja kielitypologiaa on pyritty yhdistämään siten, että eri kielten kulloisetkin kehitysvaiheet ymmärretään enemmän tai vähemmän vakioisten muutostendenssien (väliaikaisiksi) tuloksiksi. Yksittäisen kielenmuutoksen katsotaan yleensä olevan seurausta (ainakin) kahdesta eri tekijästä: yhtäältä luonteeltaan psykologinen uudennos (*innovation*), toisaalta uudennoksen sosiaalinen hyväksyntä (*acceptance*).

Tässä avautuu mahdollisuus darwinistiselle lähestymistavalle. Tuntuu nimittäin luonteelta tulkita uudennos mutaatioksi ja hyväksyntä valinnaksi (*selection*). Tämänäyttypypisen tulkinna ovatkin – hieman eri painoituksin – tehneet mm. Haspelmath (1999), Croft (2000) ja Givón (2002). Hankaluutena on nyt kuitenkin se, että uudennosten katsotaan – joko avoimesti tai piilevästi – olevan tulosta ongelmanratkaisusta: kielenkäyttäjillä on sellaisia päämääriä kuin omien ääntämisvaikeuksiansa minimoiminen ja kuulijan ymmärtämisvaikeuksien välttäminen (jotka molemmat voidaan edelleen jakaa eri alalajeihin), ja uudennokset ovat keinoja näiden päämäärien saavuttamiseksi. Ajatus ongelmanratkaisusta muutosta tai evoluutiota yllä pitävänä voimana on darwinismille täysin vieras. Tämä merkitsee sitä, että yllä mainitut kielentutkijat eivät käytä darwinismia sen kirjaimellisessa tai aidossa merkityksessä, vaan pikemminkin analogiana tai metaforana. Tätä nimenomaista yritystä darwinistisen kielitieteen luomiseksi ei siis voi pitää onnistuneena (ks. Itkonen 1999, 2003: Appendix 5).

Edellä sanottua ei tule missään nimessä ymmärtää niin, että haluaisin suoralta kädeltä torjua darwinismin. (Tällaisen asenteen heikkoudet Rotkirch osoittaa erinomaisesti.) On

ensiksikin selvää, että mikäli ei tutkita kielen muutosta (esim. viimeisen parin tuhannen vuoden aikana), vaan tutkitaan kirjaimellisesti kielen evoluutiota (esim. viimeisen miljoonan vuoden aikana), darwinistinen lähestymistapa on ainoa oikea (ks. Pajunen 2002). Ja toiseksi aina kun löytyy analogia, on lupa kysyä, mikä mahtaisi olla sen perusta.

Erityisen ilahtunut olen siitä, että Rotkirchin selonteon mukaan yhteiskuntatieteiden 'kielinen käänne' alkaisi viimein olla ohi. Tätä kielen kanssa vehtaamista kielitieteilijät ovatkin seuranneet tyrmistyneinä. Seuraavassa yksi 16 vuoden takainen tyrmistyksen ilmaus:

"Sodat ja nälänhädät riivaavat maailmaa, kansallisesti ja kansainvälisesti yksi väestönosa rikastuu ja toinen köyhtyy, maailmatalouden painopiste siirtyy Tyynen Valtameren alueelle, ideologiat ja kokonaiset kulttuurit nousevat ja kuolevat tai ainakin vajoavat henkitoreisiinsa. Ei ole täysin käsittämätöntä, että näissäkin oloissa kielitieteilijät tutkivat kieltä. Mutta on käsittämätöntä – ja anteeksiantamatonta – että näissä oloissa sosiologit ja politologit tutkivat kieltä, ja vain kieltä" (Itkonen 1988).

VIITTEET

- Cohen, L. Jonathan (1986): *The dialogue of reason. An analysis of analytical philosophy*. Clarendon Press.
- Croft, William (2000): *Explaining language change. An evolutionary approach*. London, Longman.
- Givón, T. (2002): *Bio-linguistics*. Benjamins.
- Haspelmath Martin (1999): "Optimality and diachronic adaptation". *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*.
- Itkonen, Esa (1988): "Kielen vankina". *Politiikka* 3/1988
- Itkonen, Esa (1999): "Functionalism yes, biologism no". *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*.
- Itkonen, Esa (2001): *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*, 2. painos. Turun yliopisto, Yleisen kielitieteen julkaisuja 4.
- Itkonen, Esa (2003): *What is language? A study in the philosophy of linguistics*. Turun yliopisto, Yleisen kielitieteen julkaisuja 8.
- Pajunen, Anneli (toim.) (2002): *Mimesis, sign, and the evolution of language*. Turun yliopisto, Yleisen kielitieteen julkaisuja 3.
- Rotkirch, Anna (2004): "Evoluutioteorian merkitys sosiologian ihmiskäsityksessä". *Tieteessä tapahtuu* 1/2004.

Kirjoittaja on Turun yliopiston yleisen kielitieteen professori.